

4

MARGINALII LA O CONFERINȚĂ

Democrație și autoritarism în Rusia post-sovietică

Am avut ocazia să particip între 23 și 25 martie la o extrem de incitantă conferință organizată sub auspiciile Centrului de studii ruse și post-sovietice de la Universitatea Miami din statul Ohio. Organizatoarea conferinței, consacrată imaginării Rusiei la acest început de secol, profesoara de științe politice Karen Dawisha, este una din cele mai autorizate și respectate voci în interpretarea tranzițiilor democratice din fosta URSS și Europa de Răsărit. Printre participanți, aș aminti pe istoricul și ziaristul britanic Anatol Lieven, cercetător la Fundația Carnegie din Washington, autorul unor lucrări de referință despre revoluția baltică și războiul din Cecenia, profesorul Yitzhak Brudny de la Universitatea Ebraică din Ierusalim, autorul unei influente cărți despre naționalism și intelectualitate în Rusia ultimelor trei decenii (*Reinventing Russia*), apoi profesorul Ilya Prizel de la Universitatea Pittsburg, cunoscut pentru recenta sa carte despre identitate națională și politică externă în Rusia, Ucraina și Polonia. Aș menționa între altele prezențe, pe politologul și comentatorul Michael McFaul, asociat cu Fundația Carnegie pentru Pace Internațională din Washington și cu departamentul de științe politice de la Universitatea Stanford. La ora actuală, unul din cei mai populari experți în chestiunile legate de relațiile ruso-americane, McFaul este citat în chip frecvent în „New York Times” și „Washington Post”, fiind de asemenea un oaspete constant al dezbaterilor pe teme de politică externă de pe marile canale

democratică nu înseamnă, sublinia Michael McFaul, că Rusia nu poate construi o democrație viabilă. De altfel, pe baza unor extrem de nuanțate și solide sondaje de opinie desfășurate împreună sub egida centrului de studii ruse de la Universitatea Harvard, reiese că o majoritate a cetățenilor ruși manifestă nostalgii pentru stabilitatea perioadei de dinainte de marea breșă (ori, mai bine spus, prăbușire) din 1991, însă continuă să susțină instituțiile și valorile democratice (separarea puterilor, libertatea presei, independența sistemului judiciar, economia de piață). Este important de accentuat acest lucru mai cu seamă la ora actuală, când începe să se manifeste o tendință tot mai sceptică privind natura sistemului politic post-sovietic. Nu sînt puțini cei care se fac ecoul temerilor (legitime, mă grăbesc să o spun) din rîndul intelectualității liberale moscovite privind ispita autoritaristă a administrației Putin. În propria mea intervenție, am insistat asupra faptului că aceste orientări își află originile în ceea ce numesc natura hibridă, chiar barocă, a post-sovietismului, o cultură politică în care coexistă valori și aspirații democratice, pseudo-democratice și chiar antidemocratice (rezidual leniniste, staliniste, fascistante, ortodoxist-clericaliste, primordialist eurasiatice etc).

Este important să admitem, împreună cu un Martin Malia și un Robert Conquest, că o dată cu prăbușirea URSS, a început să se producă o schimbare esențială în natura identității ruse: vocația imperială rămîne, firește, prezentă, însă

comunicarea mea, am vorbit despre persistența moștenirilor leniniste nu atît ca fenomen ideologic, ori ca pasiune revoluționară de sorginte iacobină, cît mai ales ca formă mentală și ca principiu de organizare politică. Am amintit astfel recenta contribuție a Elenei Bonner apărută în numărul din 8 martie 2001 al publicației „New York Review of Books”. Este vorba de discursul ținut de cunoscuta militantă pentru drepturile omului, văduva lui Andrei Saharov, cu ocazia primirii premiului Hannah Arendt acordat de orașul Bremen și de fundația Heinrich Boll. Cu acest prilej, Elena Bonner își exprima îndoielile profunde și aprehensiunile legate de orientarea neo-autoritaristă a administrației Putin, inclusiv militarismul, continuarea războiului din Cecenia și tentativele de resuscitare a simbolurilor sovietismului (ori chiar ale stalinismului). Cel mai important lucru, afirmă Elena Bonner, este să se păstreze loialitatea față de valorile care au motivat acțiunile disidenței, înainte de toate lupta pentru moralitate și responsabilitate în regnul politicului. Pentru Elena Bonner, ca și pentru mulți dintre militanții democrați ruși, ne aflăm în clipa de față într-un moment decisiv pentru definirea viitorului Rusiei. Pe de o parte, asistăm la reconfigurarea unui sistem birocratic-autoritar întemeiat pe supremația statului ultracentralizat, în care serviciile secrete și naționalismul ideologic joacă roluri cruciale. Pe de altă parte, nu se poate nega că există un spațiu al libertăților reale care poate fi și trebuie

Doamna Elena Bonner, văduva faimosului militant pentru drepturile omului Andrei Saharov

neliniștitoare ce vin dinspre Moscova, este esențial să nu ignorăm că în Rusia se poartă o luptă politică și culturală cu consecințe pentru viitorul nu doar al acestei țări, dar și al comunității internaționale. Rusia rămîne o putere de primă importanță, iar viziunile care încearcă să o prezinte ca pe o țară înfrîntă, lipsită de șanse istorice, predestinată să retrăiască la infinit experiențe autocratice, ignoră enorma diversitate deopotrivă a tradițiilor politice ruse, dar și a actualei ecuații intelectuale, morale și politice. Cu alte cuvinte, ar fi o eroare să credem că

recentă sa carte despre identitate națională și politică externă în Rusia, Ucraina și Polonia. Aș menționa între altele prezențe, pe politologul și comentatorul Michael McFaul, asociat cu Fundația Carnegie pentru Pace Internațională din Washington și cu departamentul de științe politice de la Universitatea Stanford. La ora actuală, unul din cei mai populari experți în chestiunile legate de relațiile ruso-americane, McFaul este citat în chip frecvent în „New York Times” și „Washington Post”, fiind de asemenea un oaspete constant al dezbaterilor pe teme de politică externă de pe marile canale de televiziune. Să spun, în treacăt, că McFaul este coleg de catedră la Stanford cu Condoleezza Rice, consiliera de securitate națională a președintelui George W. Bush (ceea ce nu înseamnă cituși de puțin că ei s-ar afla pe poziții ideologice identice).

În cadrul conferinței au fost prezentate lucrări istorice legate de perioada stalinistă și post-stalinistă, dar și de tradițiile culturii politice ruse din secolele anterioare. Consensul participanților a fost că este necesară depășirea viziunilor convenționale care așază tradiția rusă într-o perspectivă înghețat-esențialistă. Absența unor puternice elemente de experiență liberal-

mea intervenție, am insistat asupra faptului că aceste orientări își află originile în ceea ce numesc natura hibridă, chiar barocă, a post-sovietismului, o cultură politică în care coexistă valori și aspirații democratice, pseudo-democratice și chiar antidemocratice (rezidual leniniste, staliniste, fascizante, ortodoxist-clericaliste, primordialist eurasiatice etc).

Este important să admitem, împreună cu un Martin Malia și un Robert Conquest, că o dată cu prăbușirea URSS, a început să se producă o schimbare esențială în natura identității ruse: vocația imperială rămâne, firește, prezentă, însă ea intră în competiție cu ceea ce Ilya Prizel numește impactul viziunilor politice post-moderne, anume cele care se delimitează în raport cu „marile narațiuni” teleologice, inclusiv cele naționaliste. De altfel, în intervenția sa, profesorul Oleg Kharkhordin de la Universitatea Europeană din Sankt Petersburg, reliefa tocmai această anemie a discursului tradiționalist, panslavist ori mesianic-eschatologic și proliferarea minidiscursurilor care insistă pe identități locale, fragmentare, regionale sau sub-regionale. În viziunea sa, un anume pragmatism cinic, iar nu mesianismul imperial este nota dominantă a mentalului colectiv rus la ora actuală. În

să se păstreze loialitatea față de valorile care au motivat acțiunile disidenței, înainte de toate lupta pentru moralitate și responsabilitate în regnul politicului. Pentru Elena Bonner, ca și pentru mulți dintre militanții democrați ruși, ne aflăm în clipa de față într-un moment decisiv pentru definirea viitorului Rusiei. Pe de o parte, asistăm la reconfigurarea unui sistem birocratic-autoritar întemeiat pe supremația statului ultracentralizat, în care serviciile secrete și naționalismul ideologic joacă roluri cruciale. Pe de altă parte, nu se poate nega că există un spațiu al libertăților reale care poate fi și trebuie utilizat pentru a împiedica recidivele dictatoriale. Deși Rusia nu se afla într-o stare identică cu aceea a Germaniei weimariene în anii '20 și '30, există forțe care împing în direcția unor soluții populist despotice, inclusiv spre aventuri militariste. Tocmai din acest motiv, accentua James Billington, renumitul istoric al culturii ruse și director al Bibliotecii Congresului, în prezentarea făcută în cadrul conferinței, este vital să se încurajeze tendințele spre deschidere, tolerantă și dialog și să se evite o politică triumfalist-arrogantă, menită să ofere argumente exact forțelor anti-occidentale, xenofobe și izolaționiste. Fără a închide ochii la semnalele

omului Andrei Saharov

neliniștitoare ce vin dinspre Moscova, este esențial să nu ignorăm că în Rusia se poartă o luptă politică și culturală cu consecințe pentru viitorul nu doar al acestei țări, dar și al comunității internaționale. Rusia rămâne o putere de primă importanță, iar viziunile care încearcă să o prezinte ca pe o țară înfrântă, lipsită de șanse istorice, predestinată să retrăiască la infinit experiențe autocratice, ignoră enorma diversitate deopotrivă a tradițiilor politice ruse, dar și a actualei ecuații intelectuale, morale și politice. Cu alte cuvinte, ar fi o eroare să credem că democrația a învins în Rusia, însă ar fi la fel de riscant să negăm faptul că, în pofida a nenumărate profeții sumbre auzite în ultimii zece ani, sistemul politic post-sovietic a înaintat, cu ezitări și reculuri, în direcția pluralismului

Washington, DC

27 martie 2001

Vladimir Tismăneanu